

Asia: VN/30737/2022

Lausuntopyyntö luonnoksesta valtioneuvoston päätökseksi huoltovarmuuden tavoitteista

Lausunto

Lausunnot lukuun 1. Johdanto

Luke näkee hyvänä, että huoltovarmuuden turvaamisen ja varautumisen tasoa vahvistetaan - myös kansainvälisellä yhteistyöllä ja osana aluekehittämisen toimeenpanoa ja suunnittelua.

Lausunnot lukuun 2. Huoltovarmuuden toteuttamisen lähtökohdat

On tärkeää, että päätös huoltovarmuuden tavoitteista käy läpi maaseutuvaikutusten arvioinnin, jotta taataan, että muotoilut ottavat kaikilta tarkoituksenmukaisilta osin huomioon maaseudun, saariston ja muiden harvaan asuttujen alueiden erityispiirteet. Nykyisellään tekstissä on vielä puutteita erityisesti kolmannen sektorin roolin, erilaisten tehtävien järjestämistapojen ja vaihtelevan varautumisen tason osalta. Maaseudun kolmannen sektorin toimintaa ollaan heikentämässä monilla leikkauksilla tilanteessa, jossa sen toimintakyvystä ovat riippuvaisia koko yhteiskunta. Alla on viitattu ilmeisimpiin puutteisiin luvuittain.

2.1 Huoltovarmuuden muuttunut toimintaympäristö

On tärkeää, että ilmastonmuutoksen ja luontokadon hillitseminen ja niihin sopeutuminen huomioidaan huoltovarmuuden kehittämisessä ja toimenpiteissä. Samoin on tärkeää huomioida mm. elintarvikehuollossa väestörakenteeseen liittyviä huoltovarmuuteen kielteisesti vaikuttavia tekijöitä.

Lausunnot lukuun 3. Kehittämiskohteiden taustat ja tavoitteet

3.1 Huoltovarmuuskriittinen infrastruktuuri

Kriittistä infrastruktuuria ylläpitävien elinkeinoelämän toimijoiden ohella mainittava myös kolmannen sektorin toimijat, joiden varaan monet maaseudun toiminnat on tällä hetkellä rakennettu, kun julkinen sektori (sekä valtio että kunnat) ovat vetäytyneet näiltä alueilta, eikä markkinaehtoisia toimijoita ole. Esimerkiksi maaseudun pelastuspalvelut (VPK:t, vesi- ja jätevesiosuuskunnat ja -yhteisöt, teistä huolehtivat tieosuuskunnat, sote-palveluja tuottavat yhteisöt ja yhdistykset, kylien ainoita julkisia tiloja tarjoavat kyläyhdistykset, kun koulut on lakkautettu jne.). Myös seurakuntien diakoniatyö on maaseudulla elintärkeiden toimintojen ylläpitämistä, jota tässä tekstissä ei ole tunnistettu.

3.2 Digitaalinen yhteiskunta

Digitaalisen yhteiskunnan toimintavarmuudessa ja turvallisuudessa olisi otettava kantaa siihen, miten toimivat, nopeat ja luotettavat tietoliikenneyhteydet turvataan etenkin harvaan asutulla maaseudulla ja saaristossa. Monilla alueilla ollaan pelkkien herkästi haavoittuvien mobiiliyhteyksien varassa. Monet päätösluonnoksen ehdotukset perustuvat toimiviin yhteyksiin, joita laajoilla alueilla maaseudulla ei tällä hetkellä ole.

Disinformaation vastaisessa taistelussa korostuu myös tutkimuslaitosten (sektoritutkimuslaitokset ja yliopistot) rooli avoimen, läpinäkyvän ja puolueettoman tiedon tuottajina, ja tämän roolin selvä esiintuominen. Tämän näkökulman viestiminen ja korostaminen olisi luottamusta lisäävä toimi, joka omalta osaltaan auttaa disinformaation vastaisessa työssä.

Digitaalisen infrastruktuurin yhteydessä ensisijaiseksi tavoitteeksi osoitetaan ”varmistaa koko yhteiskunnan kriittisten toimintojen ...toimivuus”. Pitäisi mainita myös ”koko maassa”. Kyläyhdistysten osallistuminen yhteiskunnan kannalta kriittisten toimintojen ja järjestelmien tunnistamiseen on olennaista harvaan asutuilla alueilla, joissa kunnat ovat laajoja ja suurelta osin vetäytyneet maaseutualueidensa arjen toiminnoista. – Sama huomio kohtaan 3.3: huomioitava monitoimijaisuus ja sen yhteensovittaminen ja sujuvuus maaseudulla.

3.3. Kansalaisvarautuminen

Kansalaisvarautumisen toimiin soisi kuuluvan myös omavaraisuutta lisäävät elementit kuten tietotaito marjojen, sienten ja hyötykasvien käytöstä tai jokamiehenoikeuksien sallivien kalastusmenetelmien käytöstä. Nyt varautumisessa korostuivat mm. kotivara, ampumarjoittelu sekä luonnon virkistyskäyttö (ilman lisämääritelmiä siitä mitä sillä tarkoitettiin) Luonnon virkistyskäytöllä on merkitystä kansalaisten yleisen fyysisen ja henkisen kunnon ja hyvinvoinnin kannalta. Luonnonvirkistyskäyttö auttaa luonnon antimien tuntemuksessa. Luonnon tuntemus myös

edistää kriisiajan omavaraistalouteen sopeutumista. Kaupunkiviljelyä tulee edistää ja tarjota sille alueita.

3.4 Huoltovarmuuden alueellinen ulottuvuus

Huoltovarmuuden alueellisessa ulottuvuudessa kolmannen sektorin rooli on tunnistettu. Ongelmana on, että sitä ei ole ajateltu päätöksen varsinaisissa konkreettisissa sisällöissä.

Onko alueellisten ja paikallisten, usein kolmannen tai neljännen sektorin toimijoiden resurssointi otettu päätöksessä huomioon?

3.6 Osaaminen ja osaavan työvoiman saatavuus

Huoltovarmuustyön osaamisessa on kiinnitettävä huomiota siihen, että maaseudulla yritykset ovat nimenomaan pieniä, jopa mikroyrityksiä, ja niiden omat resurssit huoltovarmuustyöhön ovat hyvin rajalliset. Osaamisen turvaamiseksi verkostoituminen ja fasilitoitu yhteistyö on tapa saada nämä tahot toiminnan piiriin. Osaavan työvoiman riittävän saatavuuden varmistamiseksi tulee koulutusta ja uudelleen koulutusta kehittää taloudellisin panostuksin. Erityisesti tulee panostaa maahanmuuttajien kotouttamiseen ja monipuoliseen koulutukseen.

Lausunnot lukuun 4. Toimialakohtaiset huoltovarmuustavoitteet ja kehittämiskohteet

4.1 Energiahuolto

Maaseudulla liikkuminen perustuu lähes yksinomaan yksityisautoiluun. Sähköautoilun lisääntyessä sähkön riittävyys ja latausverkon kapasiteetti sekä latauspisteiden määrä myös syrjäseuduilla tulee turvata. Puuterminaaliverkosto ja alempiasteisten teiden ja siltojen kunto ei vastaa tällä hetkellä lähellekään huoltovarmuustarpeiden tasoa. Tässä on varauduttava lisäresurssien osoittamiseen.

Puupolttoaineiden terminaaliverkoston ja varastoinnin kehittäminen ja terminaalien sijaintien tarkastelu ja spatiaalinen optimointi on välttämätöntä huoltovarmuuden kannalta. Pienpuun korjuussa työvoiman ja kaluston puute voi aiheuttaa vakavan ongelman, ja tähän on varattava resursseja, jotta energiapuuta saadaan korjattua.

Energiaturpeen huoltovarmuusvarastoista pidettävä huolta, koska turve on kotimaisista polttoaineista ainoa, jota voidaan varastoida ilman laadun heikkenemistä useamman vuoden ajan.

Omavaraiseen sähköntuotantoon esim. aurinkokennojen avulla tulisi olla neuvontaa ja teknisiä ratkaisuja tarjolla.

4.2 Kuljetusten jatkuvuus

Vakiintuneen ruokaturvakäsitteen määritelmän mukaisesti valtioneuvoston päätöksessä huoltovarmuuden tavoitteista elintarvikehuollon tehtäväksi todetaan ravinnon riittävän saatavuuden, laadun ja turvallisuuden takaaminen väestölle kaikissa tilanteissa. Ruoantuotanto todetaan maatalouden tärkeimmäksi tehtäväksi ja huoltovarmuuden perustaksi. Kotimaisen tuotannon ja kulutuksen suhteeseen perustuvat luvut kansallisesta elintarvikeomavaraisuudesta puolestaan osoittavat, että Suomen maatalous ja elintarviketeollisuus ovat tähän mennessä kyenneet vastaamaan kuluttajien tarpeisiin varsin hyvin. Perustuotteita kuten maitoa, lihaa ja viljaa tuotetaan meillä kulutusta vastaavasti. Päätös kiinnittää kuitenkin perustellusti huomiota siihen, että kotimainen maataloustuotanto on riippuvainen tuontipanoksista kuten polttoaineista, lannoitteiden raaka-aineista, torjunta-aineista, kylvösiemenistä, työkoneista ja ulkomaisesta työvoimasta. Tuotannon säilyminen ennallaan edellyttää siten toimivia kansainvälisiä kauppasuhteita ja hankintaketjuja sekä riittävää kriittisten tuotantopanosten varastointia poikkeustilanteiden varalta. Ruokaturvan säilyttämisen kannalta tuotantokyky kriisitilanteissa on tärkeämpi kuin nykyisen tuotannon taso.

Valtioneuvoston päätöksessä on huomioitu myös se, että ruokaturvan säilyttämisessä on kyse muustakin kuin maataloudesta ja elintarvikejalostuksesta. Yleisen edun kannalta on erityisen välttämätöntä, että elintarvikeketjua tukeva logistinen järjestelmä ja infrastruktuuri ovat kestäväällä pohjalla. Elintarvikehuollon haavoittuvuudet, riskit ja uhat ovat yhä enemmän yleisiä ja yhtäläisiä muiden tuotanto- ja palveluketjujen kanssa. Toimet, joita tehdään esimerkiksi energian huoltovarmuuden sekä sähköisen- että liikenneinfrastruktuurin varmistamiseksi edesauttavat myös elintarvikeketjun selviytymiskykyä. Lähiruoan tuotannon edellytyksiä tulisi parantaa.

Alkutuotannon riittävän laajuuden turvaamisessa on syytä kiinnittää huomiota myös sen alueelliseen sijaintiin: erityisesti maatalous on voimakkaasti alueellisesti keskittynyttä. Alueilla, joilla toimivia maatiloja on vähän, tulee kiinnittää huomiota toiminnan jatkuvuuteen. Huoltovarmuuden tavoitteissa tunnistetaan alkutuotannon monipuolisuuden ja riittävän laajuuden turvaaminen. Monipuolisuus- ja muotoisuus koskee ruokaketjua kokonaisuudessaan. Viimeaikaisessa kotimaisen ruokajärjestelmän resilienssitutkimuksessa on nostettu esille tarve ruokaketjun toimintojen ja verkostojen riittävästä päällekkäisyydestä, joka vähentää riippuvuutta yksittäisistä toimijoista, kun toiset toimijat voivat kompensoida häiriön kohteeksi joutunutta.

Maaseudun kyläkauppojen roolin nostaminen esiin on tärkeä huomio. Kyläkauppatuen muotoilua ja määrää voisi olla tarpeen tarkastella uudelleen huoltovarmuusnäkökulmasta – kyläkaupoille voitaisiin tarvittaessa antaa muitakin tehtäviä tukea vastaan.

4.8 Sosiaali- ja terveydenhuolto sekä sosiaaliturva

Tässä alaluvussa ei käy mitenkään ilmi se, miten nykyiset jo toimeenpantavat ja lähitulevaisuuteen suunnitellut sote-palvelujen leikkaukset maaseudulla, saaristossa ja yleensä harvaan asutuilla alueilla vaikuttavat näiden yhteiskunnan kriittisten palvelujen toteutumiseen kriisitilanteissa. On vaarana, että ollaan ajamassa alas palveluinfraa ja -toimintoja lyhytnäköisten säästöjen vuoksi ottamatta huomioon, millaisia kustannuksia niiden uudelleenorganisoinnista kriisitilanteessa tulee.

4.10 Ilmastonmuutos, sään ääri-ilmiöt ja avaruussää

Ilmastonmuutoksen ja sään ääri-ilmiöiden huoltovarmuudelle aiheuttamat riskit liittyvät mm. luonnonvaratalouteen ja ravinnon tuotantoon. Ilmastonmuutos voi tuoda kuivuutta tai liiallista sateisuutta, jotka voivat haitata viljelykasvien perustuotantoa. Toisaalta kasvukauden pidentyminen voi jossain määrin kompensoida näitä haittoja. Uusia tuholaislajeja voi levitä etelästä, joka voi haitata viljelykasveja ja metsiä. Sateisuuden ja roudattoman maan aja lisääntyminen voi haitata puun korjuuta metsistä. Myrskyisyyden ja metsäpalojen mahdolliset lisääntymiset voivat lisätä metsätuhoja. Vesistöissä lisääntyvä lämpeneminen yhdistettynä rehevöitymisen aiheuttamaan hapen vähyyteen ovat riski luonnon kalakannoille ja kasvatettaville kaloille.

Tietyillä toimenpiteillä ilmastonmuutoksen aiheuttamia haittoja voidaan jossain määrin hallita ja estää. Puunkorjuu ja logistiikka tulee sopeuttaa roudan ja lumen puutteeseen. Tämä tarkoittaa logistiikan tarkkaa suunnittelua, vaikeakulkuisten kohteiden ja heikosti kantavien maiden tarkempaa tunnistamista sekä kulkukelpoisuuden mallintamista. Puutavaran varastointia ja sitä sääteleviä lakipykälä tulee tarkastella säännöllisesti kasvavan hyönteistuhoriskin takia. Metsien monimuotoisuuden parantaminen auttaa myös ilmastonmuutokseen sopeutumista, sillä monimuotoinen metsien käsittely edistää riskeihin varautumista. Kalankasvatuksen teknologiset ratkaisut voivat auttaa ilmastonmuutokseen sopeutumisessa. Taudinkestävyyttä tulee parantaa kotimaisissa viljelylajikkeissa. Yksittäisten kasvintuhoojien ja sään ääri-ilmiöiden aiheuttamia riskejä voidaan vähentää merkittävästi monipuolistamalla viljelyä sekä lajien että menetelmien tasolla.

Ilmastonmuutoksen ja sään ääri-ilmiöiden huoltovarmuudelle aiheuttamien riskien ja haavoittuvuuksien tunnistaminen ja hallinta edellyttävät tarvittavan alan soveltavan tutkimusosaamisen ja viranomaistehtävien tunnistamista ja niiden resurssien turvaamista.

Lausunnot lukuun 5. Huoltovarmuustoiminnan rahoitus ja kehitys

Luvussa mainitaan vain yksityisille elinkeinonharjoittajille ja yksityisille toimijoille aiheutuvat menot, ei kolmannen sektorin toimijoita.

Luonnoksessa todetaan, että tutkimus- ja kehittämispolitiikka on yksi huoltovarmuustyön toimintamalli. Huoltovarmuus edellyttää tutkimus- ja kehittämistoimintaa ja huoltovarmuuskriittiset alat osaajia. Parlamentaarinen TKI-työryhmä korosti 2022 loppuraportissaan ” Tutkimus- ja kehittämistoiminnan rahoituksen käyttöä koskeva monivuotinen suunnitelma” mm. huoltovarmuuden kannalta tärkeimpien toimialojen kriisivalmiuden huomioimista tutkijakoulutuksella. 2023 voimaan tulleen TKI-rahoituslain mukaisesti valtion TKI-rahoituksen tasoa ollaan nostamassa, ja parhaillaan tehdään päätöksiä rahoituksen allokoinnista. Huoltovarmuusnäkökulman tulisi olla vahvasti mukana Suomen tulevissa TKI-rahoituspäätöksissä ja valtion tutkimuslaitosten keskeinen rooli toimialojensa huoltovarmuuteen liittyvässä tutkimuksessa ja osaamisen kehittämisessä tulisi huomioida niissä.

Lausunnot lukuun 6. Valtioneuvoston tavoitteiden seuranta

Maaseutuvaikutukset tulee sisällyttää paitsi lainsäädännön valmisteluun, myös säännölliseen seurantaan. Se parantaa toimien tehokkuutta ja hyväksyttävyyttä kaikilla alueilla.

Muut selontekoa koskevat yleiset kommentit

Maaseudun hajautetussa rakenteessa ja toimintatavassa hallinnonaloittain/sectoreittain organisoitu suunnittelu, toiminta ja seuranta toimii huonosti. Tärkeää on poikkihallinnollinen ja poikkitoimijainen yhteensovittaminen. Kansalaisten valmiuksia kriisiajan omavaraistalouteen tulee kehittää. Ilmastonmuutokseen sopeutumiselle tulee laatia toimiva strategia.

Suutarinen Juha

Luonnonvarakeskus - Esa Huhta, Markus Melin, Pasi Rikkonen, Johanna Routa, Juha Suutarinen, Hilikka Vihinen, Sanna Marttinen (toiminnanjohtaja, Tutkimuslaitosten yhteenliittymä Tulanet kpl 5, 2.kpl))